

ESTABLISHMENT OF EARLY FINANCIAL LITERACY AS AN INNOVATIVE METHOD IN QUALITY MANAGEMENT IN EDUCATION¹

Abstract: The quality of educational services is an object of constant public interest and discussion. The modern view is focused on the inclusion of various social sciences and knowledge in the curriculum.

The article focuses on the formation of early financial literacy as an innovative method in quality management in education.

The aim is to present the benefits of early financial literacy in children as a key factor for their future development and realization. In this sense, the formation of early financial literacy can be defined as an innovative approach to quality management in education.

Author information:

Denitza Zagorcheva

Assoc. Prof. PhD

At Konstantin Preslavsky – University of Shumen

✉ d.zagorcheva@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

education management, quality management, financial literacy

Качеството на образователните услуги е обект на постоянен обществен интерес и дискусия. Съвременния поглед е насочен към включването на различни обществени науки и познания в учебното съдържание.

Статията се фокусира върху формирането на ранна финансова грамотност, като иновативен метод при управлението на качеството в образованието.

Целта е да се представи представим ползите от ранната финансова грамотност у децата, като ключов фактор за бъдещото им развитие и реализация. В този смисъл формирането на ранна финансова грамотност, можем да определим като иновативен подход при управлението на качеството в образованието.

В най-висшият нормативен документ Конституцията на Република България е вписано, че „отглеждането и възпитанието на децата до пълнолетието им е право и задължение на техните родители и се подпомага от държавата“².

Извън нормативният довод, възпитанието може да се разгледа като целенасочен, постоянен процес за въздействие на родителите върху децата. Възпитанието, получено в семейството е многоаспектно. От една страна то може да се представи като метод за формиране на навици, предразполагащи самото израстване на децата. От друга страна то има за цел да създаде първично познание за всички обичайни ситуации.

В широк план обаче възпитанието следва да се разгледа като процес не само за изграждане на навици и познание у децата, но и за формиране на ценности, интереси и поствъзпитателни умения.

¹ Настоящата статия е финансирана по проект № РД-21-326/06.04.2022 г. на тема: „Компетентности и квалификация в образователната система“.

² Конституция на Република България, обнародвана с ДВ бр.56 от 13.07.1991г., последно изменена и допълнена с ДВ бр.100 от 18 Декември 2015 г.

Под възпитание разбираме съзнателен и целенасочен процес, ориентиран към развитие на модел на мислене и поведение, при който личността осъществява своите индивидуални особености в съответствие със социалните норми, в резултат на което става способна за изграждане на социално адекватни отношения в обществото.³

От гледна точка на определението за възпитание е възможно и следното по-разширено определение на възпитателните умения на учителите: възпитателните умения представляват система от високоорганизирани действия на учителя, в резултат на реализирането на които учениците развиват необходимия за изграждане на социално адекватни отношения в обществото модел на мислене и поведение, при който личността осъществява своите индивидуални особености в съответствие със социалните норми. С други думи, възпитанието в процеса на обучение, както и всяко друго възпитание, има за цел да развие у личността способност за живот сред хора в онзи негов аспект, който е свързан с необходимостта от изграждане на социално адекватни отношения в обществото.

Една от съществените разлики между процесите на възпитание и обучение е предназначението им да подготвят за различни страни на живота в обществото. Но ако трябва изчерпателно да разграничим тези две понятия, първо е необходимо да посочим тяхната обща основа. Тя е в това, че и обучението, и възпитанието представляват стратегии за предаване на социалния опит на следващото поколение, в резултат на усвояването на който личността придобива готовност за живот в обществото. Двете стратегии се различават преди всичко по спецификата на три техни компонента: 1) имат различни цели; 2) имат различно съдържание; 3) имат различна организация.⁴

Възпитанието в процеса на обучение, както и всяко друго възпитание, има за цел да развие у личността способност за живот сред хора в онзи негов аспект, който е свързан с необходимостта от изграждане на социално адекватни отношения в обществото.⁵

Много проучвания разглеждат въздействието на детското възпитание и опит върху финансовото поведение в бъдеще.^{6, 7, 8, 9}

Формирането на финансова грамотност при децата се провежда по два основни канала: домашно възпитание и обучение в училище.¹⁰

Домашното възпитание се разглежда като основен канал, защото може да стартира от най-ранна детска възраст.

Можем да разграничим три основни цели при възпитанието в семейна среда: изграждане на навици, осигуряване на познание, формиране на ценности. Разгледани в тази последователност ще намерим и резон с времето от израстването на детето. Създаването на навици в семейна среда започва от първото ни, дори невербално общуване с детето. Предаването на общо познание в семейната среда стартира малко по-късно – когато детето

---

³ Колишев, Н. Теория на педагогическите умения на учителите, изд.Захари Стоянов, София, 2018, с.483.

⁴ Колишев, Н. Теория на педагогическите умения на учителите, изд.Захари Стоянов, София, 2018, с.484.

⁵ Колишев, Н. Педагогически умения на учителите, Възпитание в процеса на обучение, Кн.8, изд.Захари Стоянов, София, 2016, с.13.

⁶ Bucciol, A., Veronesi, M., Teaching children to save and lifetime savings: What is the best strategy?, Journal of Economic Psychology - 45, 2014, pp. 1-17.

⁷ Webley, P., Nyhus, E., Economic socialization, saving and assets in European young adults, Economics of Education Review, 33 (2013), pp. 19-30.

⁸ Behrman, J. R., Mitchell, O. S., Soo, C. K., Bravo, D., Financial literacy, schooling and wealth accumulation, NBER Working Paper, 2010, 16452.

⁹ Behrman, J. R., Mitchell, O. S., Soo, C. K., Bravo, D. How financial literacy affects household wealth accumulation, American Economic Review Papers and Proceedings, 102 (3), 2012, pp. 300-304.

¹⁰ Grohmann, A., Kouwenberg, R., Menkhoff, L., Childhood roots of financial literacy, Journal of Economic Psychology, Vol.51, 2015, pp. 114-133.

разбира, възприема и става любопитно. Формирането на ценности се свързва с оформяне на характера на самото дете. Това изисква детето да е достигнало възраст, в която може да прави преценка на ситуации и избор.

Вторият важен канал за формиране на финансова грамотност у децата е чрез образователната система. Подобна проява обаче не е характерна за всички държави. В много държави при обучението в училище е включено и финансовото огромяване – САЩ, Канада, Италия, Холандия, Полша, Чили, Испания и др. Обучението навсякъде е организирано по различен начин. При някои финансовото обучение съпътства целия училищен курс: от началото – до края. При други финансовото обучение е включено само при учениците от по-горни класове, като самостоятелна дисциплина. Най-често се прилага самостоятелно, изолирано обучение, като проект или курс, извън общата учебна програма.

В България все по-често се поставя въпроса за финансово обучение в училище. Различни организации апелират към въвеждане на дисциплина „Финансова грамотност“ в училищните програми на по-горните класове. Днес то е част от учебния план само на специализирани училища с икономически, банков или застрахователен профил. С решение на Министерския съвет № 109 от 12.02.2021 г. е приета Национална стратегия за финансова грамотност на Република България за периода 2021-2025 година. Със стратегията е приет и план за действие за периода.

Зрелостниците се сблъскват с финансовите мемориали: първа заплата, лизинг, наем на жилище, студентски кредит, ипотека, лична банкова сметка и др., без да имат достатъчно познания, а само тези, формирани в семейството или добити от горчивия опит.

Често ролята на възпитанието се преплита с тази на образованието, но разликата е съществена. Възпитанието в семейна среда обичайно е непланирана естествена проява при отношенията „родители – деца“. Общуването, игрите, както и примерът, които даваме с действията си изграждат специфичните особености в характера. Именно тези особености, формирани в ранна възраст, ще са основа за надграждане, където вече ще се включат и образователните похвати.

Домашното възпитание се разглежда като основен канал за формирането на финансова грамотност, защото може да започне от най-ранна детска възраст. Тук обаче застава въпросът: Защо децата имат различна финансова подготвеност, когато пораснат?

Формирането на финансовата грамотност у децата, породена в семейството зависи от фактори, свързани по-скоро със самите родители, а не със децата. В този ред могат да се включат: финансова грамотност и познания на самите родители, образование, социален и жизнен статус, работа и кариера.

Когато говорим за финансова грамотност едно от първите неща, с които трябва да запознаем децата си, е че парите, както и всички други блага на Земята са ограничени и най-вече неравномерно разпределени.

Ранното осъзнаване оскъдността на ресурсите и правилното му разбиране се приема, че води до по-правилни решения за избор между потреблението и спестяването в бъдеще.

Когато говорим за първичната финансова грамотност е важно да не я ограничаваме като едно действие или в един период. Нека изясним, че под израза „първична финансова грамотност у децата“ ще разбираме, основните финансови познания, формирани при децата.

Образователната среда следва да подготви младите хора и да формира практически навици за оптимално поведение и реализация.¹¹

---

¹¹ Алиндер-Исмаилова, Е. Социални аспекти на интеркултурното взаимодействие в образователната среда, УИ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2019, с.66

Училището създава (или би трябвало да създава) максимално благоприятни условия за социализиране на децата – процес, който е определящ в тяхното развитие. Нужно е обучаваните да придобиват базисните човешки характеристики като език, култура, обноски, да усвояват социалното познание, общуване и навици за практическа дейност.¹²

Значението на първичната финансова грамотност, формирана в образователните институции чрез преподаване, е насочено към изграждане на ранни представи и умения за бъдещото управление на паричните ресурси. Бъдещото управление на доходите може да се прояви чрез познание за:

- парите;
- управление на текущия доход;
- управление на свободните активи;
- кредит и лизинг;
- спестяване;
- инвестиране.

Общото познание за парите, често пъти се подценява, но то има фундаментално значение за осмисляне стойността на парите. Това познание включва история и поява на парите, видове пари, изменение на покупателната способност, изменения при превалутиране, стойност на парите във времето.

Управлението на текущия доход – правилното управление на постоянните доходи фактически насочва към управление на текущите разходи. Минимума, който трябва да се достигне при разумно управление е баланс между доходите и разходите. Натрупаната финансова култура обаче може да насочи индивидите към мениджмънт, при който текущите задължения да бъдат ограничени и да се формира текущ паричен остатък. Този излишък може да бъде насочен към покриване на допълнителни потребности или към спестяване.

Управлението на свободните активи е също сложна задача, за която добрата финансова култура е от особено значение. Свободните (неползвани) активи – земи, сгради, машини, автомобили и др., могат според вида си да имат два пътя на управление. Първия е да се използват така, че да носят допълнителни доходи. Този подход най-често се проявява чрез отдаване под наем или продажба. Другият подход е да се ограничат разходите по свободните (неизползвани) активи. Често пъти генерират различни разходи, като обезценяване, складиране, охрана, износване, съхранение и др. Разумното финансово управление предполага да минимизираме тези разходи, тъй като те ще са в тежест на текущия доход.

Кредита и лизинга днес са постоянен спътник на всяко домакинство. Към тях прибъгваме от покупката на телефон до покупката на жилище. Много често когато говорим за финансова култура при децата и нейното значение за бъдещите финансови решения визираме именно решения за кредит. Общото приемане е кредитът е за бедните и неуките. Финансистите обаче изтъкват точно обратното – кредитът е привилегия за хората с доходи и няма по-добър мениджмънт от този – да умееш да живееш чрез кредит, печелейки от ливъриджа. Управлението на кредита обаче изисква достатъчни финансови познания, но и стриктна финансова дисциплина. Финансовите познания се натрупват във времето – в детството, в юношеството, в зрелостта. Финансовата дисциплина обаче и изобщо дисциплината се формират още като дете.

Спестяването, както вече на няколко пъти споменахме се основава основно на дохода. Но дори и хора с еднакви доходи и еднакви потребности спестяват различно. Склонността към спестяване не се формира във времето, а се формира като ефект на възпитанието и познанието.

---

¹² Кюркчийска, В., Приобщаващото образование – предизвикателство за началния учител. УИ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2017.

Заобиколени сме от хора в зряла възраст, с добри доходи и без спестявания – консумиращи от заплата до заплата. Със сигурност познаваме и такива, които нямат високи доходи, но винаги имат заделени пари „за черни дни“. В първия параграф нашироко разгледахме факторите, влияещи върху нагласите за спестяване, но и тук следва да изведем, че един от основните фактори за формиране на такива нагласи е именно семейното възпитание.

Често пъти инвестирането се отъждествява със спестяването – всъщност двете понятия са съвсем различни. Общо можем да определим спестяването като задържане на доход с цел бъдещо потребление или инвестиране. Самото инвестиране е дългосрочно влягане на парични средства или капитал с цел придобиване на бъдещи изгоди или доходи. В този ред на мисли склонността към инвестиране, също се включва в образа на формираните спестовните нагласи. Т.е. можем да кажем, че ранната финансова грамотност е от значение и за изграждането на инвестиционни нагласи.

Днес редица обучения и проекти^{13,14,15} са насочени към формирането на ранна финансова грамотност.

Споделените изследвания се обединяват около мнението, че формираната първична финансова грамотност у децата в голяма степен ще е от полза при вземане на финансови решения в бъдеще. Финансовите решения са част от обичайното ни ежедневие, като при някои решения идва на момента – импулсивно и без излишно обмисляне, но при други сме готови дълго да смятаме и прогнозираме, за да направим правилния избор.

References:

1. Alinder-Ismailova, E., Sotsialni aspekti na interkulturnoto vzaimodeystvie v obrazovatelната среда, UI „Епископ Константин Преславски“, Shumen, 2019.
2. Kolishev, N. Pedagogicheski umenia na uchitelite, Vazpitanie v protsesa na obuchenie, Kn.8, izd.Zahari Stoyanov, Sofia, 2016.
3. Kolishev, N. Teoria na pedagogicheskite umenia na uchitelite, izd.Zahari Stoyanov, Sofia, 2018.
4. Kyurkchiyska, V., Priobshtavashtoto obrazovanie – predizvikatelstvo za nachalnia uchitel. UI „Епископ Константин Преславски“, Shumen, 2017.
5. Bakracheva, M., Pavlov, D., Zagorcheva, D. & all (2020). The intergenerational family businesses as a stress management instrument for entrepreneurs (Volume 1) . Academic Publisher University of Ruse “Angel Kanchev”. e-ISBN: 978-954-712-794-4.
6. Behrman, J. R., Mitchell, O. S., Soo, C. K., Bravo, D., Financial literacy, schooling and wealth accumulation, NBER Working Paper, 16452, 2010.
7. Behrman, J. R., Mitchell, O. S., Soo, C. K., Bravo, D. How financial literacy affects household wealth accumulation, American Economic Review Papers and Proceedings, 102 (3), 2012.
8. Bucciol, A., Veronesi, M., Teaching children to save and lifetime savings: What is the best strategy?, Journal of Economics Psychology - 45, 2014.
9. Grohmann, A., Kouwenberg, R., Menkhoff, L., Childhood roots of financial literacy, Journal of Economic Psychology, Vol.51, 2015.

---

¹³ Project INTERGEN (Since 01 Sep 2018) The intergenerational family businesses as a stress management instrument for entrepreneurs.

¹⁴ Pavlov, D., Sheresheva, M., Perello, M. (2017). The Intergenerational Small Family Enterprises as Strategic Entities for the Future of the European Civilization - A Point of View // Journal of Entrepreneurship & Innovation, 2017, issue 9, p.p. 26-38.

¹⁵ Bakracheva, M., Pavlov, D., Zagorcheva, D. & all (2020). THE INTERGENERATIONAL FAMILY BUSINESSES AS A STRESS MANAGEMENT INSTRUMENT FOR ENTREPRENEURS (Volume 1) . Academic Publisher University of Ruse “Angel Kanchev”. e-ISBN: 978-954-712-794-4

10. Pavlov, D., Sheresheva, M., Perello, M. (2017). The Intergenerational Small Family Enterprises as Strategic Entities for the Future of the European Civilization - A Point of View // Journal of Entrepreneurship & Innovation, 2017, issue 9.
11. Webley, P., Nyhus, E., Economic socialization, saving and assets in European young adults, Economics of Education Review 33, 2013.
12. Project INTERGEN (Since 01 Sep 2018) The intergenerational family businesses as a stress management instrument for entrepreneurs.
13. Konstitutsia na Republika Bulgaria, obnarodvana s DV br.56 ot 13.07.1991g., posledno izmenena i dopalнена s DV br.100 ot 18 Dekemvri 2015 g.